

Dijana Protić

Mediteran u kontekstu suvremene umjetnosti, Malta Biennale.art, bijelo more, maslinici

Uvod

Prvi malteški umjetnički bijenale održao se na temu Mediterana, na otocima Malti i Gozu od 13. do 31. svibnja 2024., s naglaskom na mediteranski kulturni, socijalni i politički krajoлик iz perspektive suvremene umjetnosti. Fokus društvenog, kulturnog i političkog okruženja izražen je odabirom lokacija povijesnih lokaliteta i baštine za izložbene prostore, kao i nazivom izložbe *bijelo more, maslinici* ili izvorno na malteškom – *baħar abjad imsaġar taż-żebbuġ*. Organizaciju i produkciju Bijenala vodila je institucija Heritage Malta kroz Nacionalni muzej umjetnosti Malte (MUŽA). S obzirom na to da je dio izloženih umjetničkih djela tematski problematizirao tradicionalne vrijednosti malteškog društva, manifestaciju je obilježio zaoštren odnos institucionalne kulturne politike prema kustoskom timu i umjetnicima.

Bijenale je bio strukturiran u dvije cjeline: prva je bila posvećena međunarodnim umjetnicima, gdje su izabrana 72 rada od ukupno 2527 pristiglih prijava, a druga je predstavljala nacionalne paviljone. Također, sadržavao je četiri programska pravca formirana oko teme Mediterana iz otočne perspektive. „Iz perspektive otočnog promišljanja postaje jasno da Mediteranski bazen ima dvije obale, on je istodobno južna Europa i sjeverna Afrika, susret Orijenta i Okcidenta, sjecište

Istoka i Zapada” (Baldi-Pighi et al., 2024). Kao autorica umjetničkog rada *Noćna plima* sudjelovala sam u programskom pravcu povezanom s gusarstvom te sam 2024. u više navrata boravila na Malti. U ovom tekstu neću se baviti vlastitim radom, niti iskustvima vezanim uz moju umjetničku produkciju. Ovaj tekst pisan je iz perspektive analize kustoske koncepcije.

Kontekstualni okvir programskih pravaca

Nazivi programskih pravca prvog Bijenala na Malti su „Matri-Arhiv Mediterana”, „Dekolonizacija Malte, polifonija smo mi”; „Vidiš li more: Mediteran kao političko tijelo” te „(Kontra)snaga gusarstva”.

Za razumijevanje ovih programskih pravaca, ali i konteksta manifestacije općenito, važan je povijesni i kulturni kontekst Malte. U današnjem malteškom društvu izuzetno je jak utjecaj Katoličke Crkve; prevladava patrijarhat s potpunom zabranom sloboda ženskih reproduktivnih prava. Kustoski tim je stoga za postav djela umjetnica odabrao upravo lokacije koje simboliziraju dominaciju muške vojne i političke moći.

Programski pravac „Dekolonizacija Malte, polifonija smo mi” oslanja se na kolonijalnu povijest Malte, koja je u razdoblju od 1800. do 1964. godine bila u sastavu Britanskog Carstva. Službeni jezici u ovoj zemlji su engleski i malteški, vozi se lijevom stranom ceste, kip kraljice Victorije smješten je u centru glavnog grada Vallette, a kraljičino ime nosi i glavni grad na Gozu, na čijim ulicama i danas stoje crvene britanske telefonske govornice. Na Malti ne postoji usuglašen stav o kolonijalnoj prošlosti. „Povoljan geografski položaj, ekonomska vitalnost, demografsko bogatstvo, povijesno-umjetničko nasljeđe i izbjegavanje viktimizirane slike vlastite povijesti čine Maltu važnom referentnom točkom za dekolonijalnu perspektivu” (La Cecla et al., 2024).

Pravac „Vidiš li more: Mediteran kao političko tijelo” usko je povezan s prošlošću i sadašnjošću Malte. Malteške vlasti ne dozvoljavaju uplovljavanje brodova s migrantima u luke, dok se malteška putovnica može legalno kupiti investicijom ili ulaganjem u nekretninu većim od 700 tisuća eura.

Kao što sam naziv govori, pravac „(Kontra) snaga gusarstva” bavi se temom gusarstva, koje je nekoć na Malti bilo važna ekonomska grana, a čak je bilo i uređeno zakonom. „Gusarenje je trajalo gotovo tristo godina, obogaćujući Maltu i uzrokujući diplomatske probleme za Vitezove. (...) Završetak ere gusarstva poklopio se s padom Vitezova i dolaskom Napoleona 1798. godine” (La Cecla et al. 2024).

Matri-Arhiv Mediterana

„Matri-Arhiv Mediterana” predstavljen je kao „otvorena arhivska platforma za prikupljanje i promišljanje tema kao

što je prijenos znanja kroz umjetnosti, ali i generacijsko nasljeđivanje ne samo tradicije, nego i traume koja proizlazi iz patrijarhalnih struktura moći” (Baldi-Pighi et al., 2024).

Prikazani umjetnički radovi obuhvaćali su hiperrealistična ulja na platnu, litografije, objekte, obiteljske fotografije i dokumentaciju, videa, prostorne instalacije i performans. Prostorna instalacija *By a Lady* malteške umjetnice Sandre Zaffarese bila je izložena u prostoriji Nacionalne knjižnice. „Polazeći od ženskog utopističkog remek-djela *City of Ladies* Christine de Pizan (1404.), koje slavi postignuća žena, ovaj umjetnički rad zauzima središnji prostor knjižnice u obliku unedogled umnažanih knjiga, naizgled beskrajnih faksimila svitaka i sablasnog zastora” (Baldi-Pighi et al., 2024). Umetnute u ostakljene vitrine, umnožene knjige doimale su se kao vrijedni izložci. Cjelokupnoj recepciji umjetničkog rada pridonijela je i atmosfera nastala u knjižnici, povezana s mekom svjetlošću koja je dopirala kroz prozore i vrućinom.

Zaffarese, S. *By a Lady*
[Prostorna instalacija]

—
Fotografirao Julian Vassallo
Ljubaznošću umjetnice

Dekolonizacija Malte, polifonija smo mi

Umjetnički radovi predstavljeni unutar ovog pravca uključuju performanse, intervencije u javnom prostoru, crteže, serije fotografija i videoinstalacije. Važnost dekolonizacije Malte dokazuje pritisak organizatora na rad *On (The) Land* malteških umjetnika Keita Bonnicija i Nielsa Plotarda, koji je poslije preimenovan u *Two Three Seven Nine Kilometres*. Ovaj umjetnički rad sastojao se od performansa i site-specific instalacije na crvenoj britanskoj govornici, smještenoj u centru Vallette. Performans je izveo Niels Plotard – „prvi čin sastoji se od preuzimanja prostora kroz ritual čišćenja” – čime se ukazalo na pitanja vlasništva i građanske odgovornosti (Baldi-Pighi et al., 2024), a Keit Bonnici bio je zaslužan instalaciju. Bonnici je omotao govornicu mjhurićastom folijom te postavio zatezne trake i drvene štitnike na kutove, čime „prekida njezinu ikonografiju”. Ovim „pakiranjem” tako potiče promatrača da se suoči s kolonijalnom prošlošću, postkolonijalnom sadašnjošću i geopolitičkom složenošću koju govornica utjelovljuje (Baldi-Pighi et al., 2024).

Mjesec dana prije završetka Bijenala organizator je samovoljno uklonio ovaj umjetnički rad, a umjetniku je bilo dopušteno da pokupi materijale tek nakon zatvaranja manifestacije. Uklanjanje instalacije izvedeno je, dakle, bez prethod-

nog razgovora s umjetnicima i kustoskim timom, unatoč postojanju formalnog programa i institucionalnog okvira koji je morao jamčiti autonomiju umjetničkog rada. Reakcija vlasti je izostala, iako se za trajanja manifestacije nisu smjele provoditi nikakve intervencije na umjetničkim djelima. Uklanjanje ovog rada događalo se, dakle, u kontekstu javno financirane međunarodne manifestacije, koja je trebala osigurati institucionalni okvir za kritički pristup važnim društvenim problemima. Rad je izravno problematizirao poziciju moći i kolonijalno nasljeđe ove zemlje te ukazao na potrebu suočavanja s kolonijalnim simbolima koji su, iako društveno prihvaćeni i vidljivi, neosporno politički. Skidanjem ove umjetničke intervencije poslala se poruka da se kritička interpretacija kolonijalne prošlosti tolerira samo dok ostaje simboličnoj razini, ali ne i kada ulazi u javni prostor.

Vidiš li more: Mediteran kao političko tijelo

Izložbeni postav pravca „Mediteran kao političko tijelo” bio je izrazito koherentan te smješten u zgradu oružarnice malteških vitezova. Ovdje je prikazan eksperimentalni film *No Shooting Stars* (2016), autora Basima Magdyja, koji obiluje dvostrukim ekspozicijama i pretapanjima kadrova mora, otoka i prirodnih pejzaža, u kontrastu s kadrovima razrušenih

zgrada, svemirskih letjelica, brodskih dimnjaka. Titlovi su na engleskom jeziku, i to u različitim bojama, a prate naraciju nepoznatog identiteta. „Prigušen glas putuje iz dubine ispod površine poput erupcije. Govori o svojoj moći i našoj razočaranoj stvarnosti” (Baldi-Pighi et al., 2024).

(Kontra) snaga gusarstva

Umjetnički radovi iz ovog pravca bili su izloženi u Citaldali iz 16. stoljeća, na otoku Gozu, u gradu Victoriji (Rabat). Ovdje se istaknuo poetičan rad *Hy Brazil* (2018. – 2024.) umjetnika Daniela Jablonskog. Riječ je o fotografskom poliptihu koji se sastoji od šest otisaka izvedenih mineralnim pigmentima na pamučnom papiru, postavljenih s prednje strane na metakrilat, uz panel koji sadrži slike i tekst, dva *lightboxa*, podnu instalaciju u obliku slova „X” i tapiseriju. Tema rada bio je „fantomski otok koji se nazivao Brazil” prije nego što je to ime preuzela južnoamerička država. U razdoblju od 1325. do 1870., kada je konačno odbačen kao kartografska pogreška, taj otok se pojavljivao na svakoj europskoj karti (Baldi-Pighi et al., 2024).

Ovaj programski pravac je uz „Mediteran kao političko tijelo” bio najkoherentnije prezentiran. Izoliranost umjetnika koji su u pogledu tehničkog postava radova bili prepu-

šteni upitnoj organizacijskoj podršci pridonijela je stvaranju bliskosti i međusobnih prijateljstava.

Nacionalni paviljoni i umjetnički rad *Poetic of the Archive*

Najveći raskorak u kvaliteti manifestacije bio je vidljiv u odnosu između programskih pravaca proizašlih iz kustoske koncepcije i nacionalnih paviljona. Upravo se ovdje razotkriva sav nesrazmjer između relevantne suvremene umjetnosti i institucijskog kanona koji ima veliku državnu potporu. U prvim medijskim najavama Bijenala bio je najavljen i paviljon Palestine, ali on na kraju nije predstavljen niti je uopće spomenut u službenom katalogu. Zajednički francusko-njemački paviljon, koji je u kontekstu programskih pravaca oblikovao malteški kustos Andrew Borgh Wirth, spojio je umjetnicu Marianu Hahn i plesača Simona Riccardi-Zanija. Paviljon je bio smješten u tvrđavi Fort St. Elmo i sadržavao je tri umjetnička segmenta: performansa, videa i *ready-made* objekata s naslagama soli i hrđe. „Oba umjetnika predlažu sol kao važnog posrednika svojih glavnih tema. Sol istovremeno konzervira i nagriza, tako da sve što je pod njezinim utjecajem postoji na granici – na vratima između Erosa i Thanatosa, na prijelazu između živih i mrtvih” (Borgh Wirth, 2024). Performans je izvela Mariana Hahn, odjevena u crno, recitirajući tekst pred

Bonnici, K. u suradnji s Plotard, N., *Fuq l-Art/On (The) Land/Two Three Seven Nine Kilometers* [Dokumentacija performansa].
—
Fotografirala Lisa Attard Ljubaznošću umjetnika

Magdy, B. *No shooting Stars* [Fotografija postava eksperimentalnog filma]
—
Fotografirao Julian Vassallo Ljubaznošću kustosa

vratima prekrivenim naslagama soli, nakon čega su se uključili plesači Jérémie Lafon i Simon Riccardi-Zani.

Ovaj kompleksni umjetnički rad prenio je osjećaj insularnosti, naglašen vjetrom, morem i solju – elementima neodvojivima od boravka i stvaranja na malteškom arhipelagu.

Zaključak

Unatoč jasno definiranim programskim pravcima i snažnoj povezanosti s Mediteranom, Bijenale se suočio s izazovima karakterističnim za kulturne produkcije u mediteranskom kontekstu – od tehničkih problema do političkih pritiska. Osim uklanjanja rada *On (The) Land*, autora Keita Bonnicija i Nielsa Plotarda, izvršen je pritisak i na kolektiv Suez Canal Republic. Njihov rad *Embassy*, koji je istraživao želju za odcjepljenjem stanovnika otoka Goza od Malte, nije izveden prema svom početnom konceptu, niti je mogao zadržati subverzivnu poruku. Ovakvi pritisci na umjetnike i kustose ne smiju se događati u demokratskim društvima, bez obzira na to što se radi o manifestaciji poticanoj javnim novcem. Umjetnici i kustosi u takvim slučajevima preostaje još glasija i snažija borba za slobodu stvaranja. Ipak, prvi umjetnički bijenale na Malti, održan 2024., otvorio je ambiciozan i važan međunarodni prostor za promišljanje Mediterana kao složenog političkog, povijesnog i simboličkog prostora. Jasnom kustoskom koncepcijom, koja se oslanja na insularnost kao epistemološki okvir, Bijenale je problematizirao pitanja iden-

titeta, rodni politika i dekolonizacije. Kustoski tim stručno je i pažljivo artikulirao tematske pravce koji otvaraju prostor za kritičko razmišljanje i umjetničku slobodu. Pojam insularnosti nadilazi samo značenje geografske činjenice te postaje teorijski i umjetnički okvir za istraživanje suvremenih globalnih problema. Upravo u toj perspektivi leži potencijal Bijenala na Malti kao nove važne točke susreta i dijaloga o suvremenoj umjetnosti u čijem je središtu Mediteran – zajednički prostor odgovornosti i slobode.

Reference

- Baldi-Pighi, S. (2024). *Malta Biennale.Art.2024*. [Katalog izložbe]. Heritage Malta Publishing.
- Borgh Wirth, A. (2024). *Poetics of an archive*. [Web stranica] <https://www.andrewborgwirth.com/writings/poetics-of-an-archive>
- La Cecla, F. et al. (2024). The Counterpower of Piracy, *Malta Biennale.Art.2024*. [Katalog izložbe]. Heritage Malta Publishing, 202-203.
- Loko, J. (2025, April 2). How much is a Maltese passport and how to get it? *Immigrant Invest*. <https://imin-malta.com/blog/malta-citizenship-cost/>

Jablonski, D. *Hy Brazil* [Fotografija dijela umjetničkoga rada] —
Fotografirao Daniel Jablonski
Ljubaznošću autora

Hahn, M., Riccardi-Zani, S. *Poetic of an Archive* [Fotografija postava izložbe] —
Fotografirala Lisa Attard
Ljubaznošću kustosa